

УДК 347.963:(342.72/73:347.447.51)

Ірина Кісліцина,*аспірант кафедри організації судових та правоохоронних органів
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОКУРОР – ГАРАНТ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВНИХ ЗАСАД СУДОЧИНСТВА ПРИ УКЛАДАННІ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

Стаття присвячена проблемі дотримання прав людини та основних засад (принципів) судочинства під час укладання угод про визнання винуватості. Прокурор виступає як гарант дотримання принципів верховенства права, законності, неупередженості, гуманізму, добровільності, наявності об'єктивних доказів винуватості особи та інших під час укладання даних угод. Проаналізовані наукові підходи до поняття «принцип». Автор акцентує увагу на змісті загально-правових та спеціальних принципів під час укладання угоди про визнання винуватості.

Ключові слова: принцип, прокурор, угода про визнання винуватості, учасник угоди про визнання винуватості, гарант.

Постановка проблеми. Процес реформування органів прокуратури потребує переосмислення завдань і функцій як цього органу, так і його співробітників. З урахуванням євроінтеграційних процесів законодавство України поступово реформується відповідно до світових стандартів, у тому числі і законодавство, що регулює діяльність органів прокуратури. Останнім часом для забезпечення процесуальної економії прокурори все частіше укладають угоди про визнання винуватості з підозрюваним (обвинуваченим). Під час укладання угоди про визнання винуватості велике значення має дотримання основоположних засад усіма учасниками даної угоди. І тут прокурор виступає як гарант дотримання цих принципів, який стежить, щоб процедура була законною, з дотриманням усіх вимог. Саме тому актуальним є дослідження як сутності принципів укладання угод про визнання винуватості, так і ролі прокурора у забезпеченні даних принципів.

Стан дослідження. Окремі питання діяльності прокуратури, які мають відношення до проблеми цього дослідження, висвітлювались у працях В.В. Долежана, В.Ф. Крюкова, В.А. Лазарева, Л.О. Лесяк, І.Є. Марочкіна, В. Остапчука, Ю.Є. Полянського, Н.О. Рибалки, М.С. Строговича, В.В. Сухоноса, М.О. Сурженка, Я.М. Толочка, В. Юрчишина та інших. Однак більшість цих досліджень були проведені ще до прийняття чинного Кримінального процесуального кодексу України від

13.04.2012 (далі – КПК) та Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 (далі – Закону), переважна більшість розглядає принципи виключно з процесуальних позицій.

Метою статті є дослідження сутності принципів укладання угоди про визнання винуватості і ролі прокурора як гаранта дотримання цих принципів.

Виклад основного матеріалу. Термін «принцип» у перекладі з латинської мови (principium) означає «основа», «першоджерело». Відповідно до тлумачних словників, принцип – наукова чи моральна засада, підвалина, правило, основа, від якої не відступають [1, с. 431]. Отже, відповідно до угод про визнання винуватості принцип – це першооснова, вихідне положення, на яке спирається прокурор під час укладання даної угоди. Найчастіше в науковій літературі ототожнюють поняття «принципи» та «засади».

Як зазначає Н.О. Рибалка, засади – це базові основи для всіх правових актів діяльності як державних інститутів у цілому, так і кожного структурного елемента чи ланки окремо [2, с. 44-45]. Із цієї позицією слід погодитись, і вона є найпоширенішою в науковій літературі. Засади діяльності прокуратури Н.О. Рибалка визначає як «закріплені у Конституції та інших законах України положення, основи, що залежать від виду держави, обумовлюються місцем

та роллю органів прокуратури в державному механізмі, визначають сутність і зміст діяльності прокуратури... Засадами діяльності органів прокуратури можна визначити лише ті положення, які обумовлюють вихідні, основні, визначальні моменти їх діяльності як єдиного державного органу» [2, с. 44-45]. Дане визначення, здається, занадто широко тлумачить засади діяльності прокуратури. Розвиваючи наведені положення відповідно до предмета дослідження, принципи (засади) укладання угод про визнання винуватості слід визначити як закріплені в нормативно-правових актах вихідні положення, якими керуються учасники під час укладання угоди про визнання винуватості.

Найважливішим принципом, без якого неможливе існування правової держави, – це принцип верховенства права. У літературі верховенство права розуміється не тільки як принцип, але іноді і як концепція. Так, зазначається, що концепція «верховенства права», поряд із демократією і правами людини, є одним із трьох стовпів Ради Європи і закріплено в преамбулі Європейської конвенції про права людини [3].

Зміст поняття «верховенство права» ще в античні часи намагався пояснити Платон. Потім це поняття було предметом уваги філософів та вчених протягом багатьох століть. Вважається, що сучасна концепція верховенства права вперше була висвітлена британським юристом, фахівцем із конституційного права, професором А. В. Дайсі в його праці «Вступ до вивчення англійської Конституції» у 1885 році [4].

На думку А.В. Дайсі, верховенство права має три основних риси: по-перше, ніхто не може бути покараний інакше, ніж за порушення закону, і при цьому сам закон повинен бути визначеним і орієнтованим на майбутнє, для того щоб направляти дії і угоди людей і не дозволяти карати їх шляхом застосування закону зі зворотною дією. Він вважав, що влада, заснована на свободі розсуду, буде приводити до сваволі. По-друге, жодна людина не повинна бути вище закону, і всі класи суспільства повинні підкорятися закону рівною мірою. По-третє, верховенство права має виникати не з будь-якої писаної Конституції, а з «прецедентного (на підставі судових рішень) права» [5]. Останнє положення не витримало критики і не є прийнятним у сучасному суспільстві. Адже Конституція є основним законом будь-якої держави, і всі законодавчі положення, викладені у нормативних актах, не повинні їй суперечити. До того ж наша країна належить до країн романо-германської системи права, де основним

джерелом права є закон у широкому його розумінні.

В Україні принцип верховенства права також висвітлювався у наукових працях. Як зазначають науковці, зокрема В.М. Тертишник, ідея верховенства права, забезпечення прав і свобод людини була актуальною на будь-яких етапах розвитку держави. Ще в Конституції Пилипа Орлика 1710 р. містилися статті щодо захисту недоторканності вільностей, відновлення «всіх природних прав та рівностей» [6, с. 14].

Верховенство права саме по собі є невід'ємною частиною будь-якого демократичного суспільства, і саме поняття верховенства права вимагає, щоб усі офіційні особи ставилися з повагою до будь-якої людини, до її гідності, дотримуючись принципу рівності, раціонально і на основі права, а також щоб у кожного була можливість оскаржити будь-які рішення в незалежних і неупереджених судах, якщо ці рішення є незаконними. Саме судовий розгляд має бути справедливим. Таким чином, верховенство права орієнтоване на здійснення влади і відносини між окремою людиною і державою. Однак необхідно визнати, що останніми роками у зв'язку з глобалізацією і загальною дерегуляцією існують міжнародні і транснаціональні публічні суб'єкти відносин, а також гібридні і приватні учасники відносин, що чинять значний вплив на державні органи й окремих громадян. За прийнятною у сучасному суспільстві думкою, верховенство права має такі складники: 1) законність, у тому числі прозорий, підзвітний і демократичний процес прийняття законодавства; 2) правова визначеність; 3) заборона свавілля; 4) доступ до правосуддя, що забезпечується незалежними і неупередженими судами, в тому числі судовий розгляд адміністративних актів; 5) дотримання прав людини; 6) заборона дискримінації і рівність перед законом [5].

Слід підтримати позицію науковців, які зазначають, що у діяльності органів прокуратури верховенство права означає, що прокуратура не повинна застосовувати положення правового акта, у тому числі закону, якщо його застосування суперечить конституційним принципам права або порушуватиме права та свободи людини і громадянина, та не повинна допускати тлумачення закону, яке несправедливо обмежувало б такі права і свободи. Гарантією реалізації принципу верховенства права є закріплення у нормативних актах чітких правил і процедур здійснення діяльності прокуратури, а порушення вимог закону її працівниками тягнуть за собою відповідальність, перед-

бачену законом, та відновлення порушених прав людини [2, с. 45].

Отже, в будь-яких ситуаціях, у тому числі під час укладання угод про визнання винуватості, прокурор повинен виходити із принципу верховенства права. Наприклад, якщо норми КПК або закону України «Про прокуратуру» якоюсь мірою дозволяють порушувати (або безпосередньо порушують) права людини і громадянина, прокурору слід керуватися принципом верховенства права, а не цими нормами.

Тісно пов'язаним із принципом верховенства права є принцип законності. Стосовно їх співвідношення є різні наукові підходи. На нашу думку, принцип верховенства є ширшим і включає в себе принцип законності. Загалом, принцип законності відповідно до діяльності прокуратури слід розуміти як обов'язок усіх учасників процесу дотримуватись усіх вимог матеріального та процесуального законодавства.

У ст. 9 КПК України, яка присвячена принципу законності, зазначено, що під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. У нормі цієї статті КПК законодавцем завбачливо зазначено, що у випадках, коли положення КПК не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження.

Під час укладання угод про визнання винуватості прокурор повинен суворо дотримуватись принципу законності, який означає, що всі органи влади та посадові особи мають діяти лише в порядку, в межах компетенції і способом, які визначені Конституцією України, законами, іншими нормативно-правовими актами.

На нашу думку, укладання угод про визнання винуватості жодною мірою не суперечить основним засадам судочинства, якщо дана угода укладена згідно з нормами чинного законодавства. Найчастіше ініціатором укладання даної угоди виступає прокурор. Так, ініціюючи укладання угоди про визнання винуватості, він повинен суворо дотримуватись принципу законності, а саме керуватись положеннями ст. ст. 469–476 КПК. Однак, як свідчить практика, деколи малодосвідчені прокурори укладають дані угоди з порушенням норм процесуального

закону. Так, є випадки укладання угод про визнання винуватості, коли у провадженні є потерпілий [7], що прямо суперечить положенню п. 2 ч. 4 ст. 469 КПК. Також подеколи угоди про визнання винуватості укладаються і навіть затверджуються судом за відсутності захисника, при цьому порушується норма п. 9 ч. 2 ст. 52 КПК. Така ситуація є недопустимою. Саме для того суд перевіряє угоду на відповідність закону та відмовляє в її затвердженні у разі: 1) якщо умови угоди суперечать вимогам закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким, ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди; 2) якщо умови угоди не відповідають інтересам суспільства; 3) якщо умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; 4) якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним; 5) якщо очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань; 6) якщо відсутні фактичні підстави для визнання винуватості [8, ст. 474]. Лише після того, як суд переконується, що угода може бути затверджена, він вправі ухвалити обвинувальний вирок, затвердивши угоду та призначивши узгоджену сторонами міру покарання.

Тісно пов'язаним із принципом законності є принцип неупередженості. Згідно з визначенням, що є у тлумачному словнику, неупереджений – той, який не має обманної, негативної, заздалегідь сформованої думки, упередження проти кого-, чого-небудь [9, с. 398].

Так, прокурор, ініціюючи укладання угоди про визнання винуватості чи погоджуючись на таку пропозицію, висунуту підозрюваним чи обвинуваченим, повинен бути неупередженим у своїх діях. А саме, прокурору слід бути незалежним від будь-якого впливу, тиску чи втручання в його професійну діяльність у тому числі органів влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб [10], загалом він має бути вільним від будь-якого впливу інших можливих інтересів на свою діяльність. Такі інтереси можуть бути пов'язані з родинними чи приятельськими стосунками. Тому прокурору у процесі укладання угод про визнання винуватості слід бути самостійним та керуватись лише вимогами закону, оцінкою отриманої інформації, морально-етичними принципами професії та своїми переконаннями, відмежовуватись від будь-яких корисливих та приватних інтересів, політичного впливу, тиску з боку громадськості та засобів масової інформації.

Як справедливо наголошує Н.О. Рибалка, кожен прокурор повинен мати нейтральну позицію до всіх громадян, адже він є представником держави і в кожному разі повинен дбати про інтереси суспільства і держави. Прокурор, реалізуючи свої повноваження, має бути безстороннім і керуватися лише законом. Неупередженість дає змогу використовувати об'єктивні закони для належного здійснення їх повноважень, а також виключає суб'єктивізм, необґрунтовані рішення та враховує реальну ситуацію [2, с. 47]. Отже, принцип неупередженості в діяльності прокуратури загалом та щодо участі прокурора в укладанні угоди про визнання винуватості має важливу роль для справедливого призначення покарання згідно з умовами укладеної угоди, прокурор повинен об'єктивно оцінювати ситуацію, бути безпристрасним та справедливим.

Велике значення для укладання угод про визнання винуватості має принцип добровільності. Прокурор у жодному разі не повинен використовувати психічний чи фізичний примус, щоб переконати підозрюваного (обвинуваченого) підписати угоду про визнання винуватості. На жаль, раніше серед працівників правоохоронних органів була поширеною практика отримання зізнавальних свідчень від особи шляхом фізичного примусу чи загроз його застосування. Сподіваємось, що реформування правоохоронних органів України за європейським зразком залишить у минулому такі випадки.

Отже, кожна сторона угоди повинна діяти з власного бажання, доброї волі, без будь-якого насилля чи примусу. Слід наголосити, що укладання угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим) – це право, а не обов'язок, кожна зі сторін самостійно робить вільний вибір щодо укладання угоди та її умов.

Таким чином, укладення угоди про визнання винуватості можливе лише на добровільних умовах, що забезпечується процедурою ініціювання та наслідками затвердження чи відмови в затвердженні такої угоди судом. Це слід розуміти так, що не тільки прокурор, але й підозрюваний (обвинувачений) під час укладання угоди про визнання винуватості не може бути підданий ніякому психічному чи фізичному примусу.

У процесі укладання угоди про визнання винуватості прокурору також не слід забувати про принцип гуманізму. Як наголошують дослідники, зміст КПК України 2012 року свідчить про те, що гуманізм і раціональність здобули пріоритет над класичним переслідуванням, у зв'язку з чим справедлива кримінальна процедура, що відповідає по

процесуальним і матеріальним витратам фактичній та юридичній складності справи, стала першочерговою [11, с. 88].

У сучасній філософській літературі під гуманізмом (від лат. *humanus* – людський) розуміють систему світоглядних орієнтирів, центром яких є людина, її особистість, високе призначення та право на вільну самореалізацію. Гуманізм визначає вивільнення можливостей людини, її благ критерієм оцінки соціальних інститутів, а людяність – нормою стосунків між індивідами, етнічними й соціальними групами, державами [12, с. 134]. За своєю сутністю гуманізм – це світогляд, у центрі якого – ідея людини як найвищої цінності, ідеологія, що орієнтується насамперед на позитив людини, визнаючи її негатив, який потребує контролю й обмежень. У найбільш узагальненому вигляді гуманізм – це філософський, етичний і природно-правовий принцип, що надає людині статусу абсолютної цінності [13, с. 57].

Слід погодитись із І. Л. Беспалько, який зазначає, що стрижневими ідеями сучасного гуманізму є: а) визнання гідності й незалежності особистості головною соціальною цінністю; б) максимізація свободи вибору індивіда, яка має поширюватись так далеко, наскільки це не завдає шкоди іншим; в) додержання положення, згідно з яким кожен заслуговує до себе людського ставлення [14, с. 140].

Принцип гуманізму під час укладання угоди про визнання винуватості знаходить свій прояв у гуманному ставленні до особи, яка вчинила злочин. Отже, можливість укласти угоду, за умовами якої особа, що вчинила злочин, отримує більш м'яке покарання, – це яскравий приклад реалізації даного принципу.

Також необхідно зазначити, що одним з основних принципів, яким повинен керуватись прокурор, ініціюючи укладання угоди про визнання винуватості, – це наявність об'єктивних доказів винуватості особи. Організаційна роль прокурора як гаранта дотримання вищезазначеного та інших принципів укладання угод про визнання винуватості підкреслена в КПК. Так, прокурор зобов'язаний всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Адже тільки за наявності необхідної сукупності доказів, що підтверджують вину особи у

скоєному кримінальному правопорушенні, може йти мова про визнання нею своєї вини та укладання угоди про визнання винуватості.

Як відомо, винуватість особи може бути доведена лише передбаченими КПК України засобами і лише за наявності достатніх, об'єктивних та неупереджених доказів, які мають безпосереднє відношення до даного кримінального провадження. Також слід звернути увагу, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Крім того, усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. Тому прокурор, здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, повинен у разі необхідності давати слідчому вказівки щодо збору не тільки тих доказів, які підтверджують вину особи, але й тих, які за своєю суттю є виправдувальними.

На практиці, на жаль, іноді бувають випадки, коли прокурор, розуміючи, що доказів, які підтверджують вину особи, не достатньо для винесення судом обвинувального вироку, пропонує особі в цій ситуації визнати повністю свою вину у скоєному злочині й укласти угоду про визнання винуватості, аргументуючи свою позицію тим, що обвинувальних доказів достатньо й інакше особа отримає більш суворе покарання. Такі дії не можна назвати законними, адже угода про визнання винуватості повинна укладатись добровільно, без будь-якого примусу і тільки за наявності об'єктивних доказів винуватості особи.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є ґрунтовний аналіз ролі прокурора як учасника угоди про визнання винуватості у досудовому та судовому кримінальному провадженні.

Висновки

Принципи (засади) укладання угод про визнання винуватості – це закріплені в нормативно-правових актах вихідні положення, якими керуються учасники під час укладання угоди про визнання винуватості. Прокурор у процесі укладання угоди про визнання винуватості виконує важливу організаційну та процесуальну роль. Так, він є не тільки учасником даної угоди нарівні з підозрюваним (обвинуваченим), а і своєрідним гарантом недопущення порушення принципів верховенства права, законності, неупередженості, гуманізму, добровільності та наявності об'єктивних доказів винуватості особи. Ініціюючи укладання угоди про визнання винуватості чи погоджуючись на таку пропозицію, висунуту підозрюваним (обвинуваченим),

прокурор повинен дбати про дотримання прав людини та основних засад судочинства, бути не упередженим у своїх діях, що дасть змогу досягти основної мети укладання даної угоди.

Список використаних джерел:

1. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. / В. Даль. – М., 1980. – Т. 3. – 555 с.
2. Рибалка Н. Засади діяльності прокуратури / Н. О. Рибалка // Право України. – 2015. – № 6. – С. 44–51.
3. Європейська конвенція про права людини, прийнята 4 листопада 1950 року, ратифікована Україною 17 липня 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf
4. A.V. Dicey, Introduction to the Study of the Law of the Constitution (1885). 10-е видання 1959 року зі введенням – E.C.S.Wade, London, MacMillan, chap.4.
5. Доклад о верховенстве права : утвержденный Венецианской комиссией на 86-й пленарной сессии (Венеция, 25-26 марта 2011 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-rus](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-rus)
6. Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : монографія / В.М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2009. – 404 с.
7. Вирок Ізяславського районного суду Хмельницької області від 19 березня 2013 р. по справі № № 675/523/13-к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30287635>
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10. – С. 474. – Ст. 88.
9. Сучасний тлумачний словник української мови / за заг. ред. В.В. Дубічинського. – Х. : Школа, 2007. – 832 с.
10. Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури : затверджений Наказом Генерального прокурора України від 28 листопада 2012 року № 123. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/kodet.html?_m=publications&_t=rec&id=113992
11. Леяк О.О. Угода про визнання винуватості у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «» / Леяк Олена Олександрівна; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. – Київ, 2015. – 228 с.
12. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редакції). – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
13. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / [О. В. Зайчук, В. С. Журавський, Н. М. Оніщенко та ін.]; за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчук. – К.: Юридична думка, 2007. – 424 с.
14. Беспалько І.Л. Принцип гуманізму в кримінальному процесі України / І. Л. Беспалько // Проблеми законності. – 2011. – Вип. 113. – С. 140–149.

Статья посвящена проблеме соблюдения прав человека и основных начал (принципов) судопроизводства при заключении соглашений о признании виновности. Прокурор выступает как гарант соблюдения принципов верховенства права, законности, беспристрастности, гуманизма, добровольности, наличия объективных доказательств виновности лица и других при заключении данных соглашений. Проанализированы научные подходы к понятию «принцип». Автор акцентирует внимание на содержании общеправовых и специальных принципов при заключении соглашения о признании виновности.

Ключевые слова: принцип, прокурор, соглашение о признании виновности, участник соглашения о признании виновности, гарант.

The article is devoted to the problem of human rights and basic principles of proceedings at conclusion of agreements on the recognition of guilt. Prosecutor acts as a guarantor of the rule of law, legitimacy, fairness, humanism and voluntariness, objective evidence of guilt of the person, etc. at the conclusion of these agreements. Scientific approaches to the concept of «principle» are analyzed. The author focuses attention on the content of common law and special principles when concluding agreements on the recognition of guilt.

Key words: principle, prosecutor, agreement on the recognition of guilt, member of the agreement on the recognition of guilt, guarantor.

